

ВІДГУК
офіційного опонента
СЕМИКІНОЇ МАРИНИ ВАЛЕНТИНІВНИ
на дисертаційну роботу Риндзак Ольги Тадеївни
на тему «Міграційна політика в системі інтеграційних процесів
України», подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних
наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна
економіка і політика

Актуальність теми дослідження

Реалії свідчать, що останніми роками міграційний рух українців набуває загрозливих масштабів. Поширення міграційних настроїв та активізація міграційної поведінки населення зумовлюється як глобальними викликами, так і впливом сукупності різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, які з різною силою, в різних комбінаціях, на різних економічних рівнях впливають на трудову поведінку, зумовлюючи пріоритетне формування і реалізацію мотивів переміщення до інших населених пунктів, у тому числі за кордон.

Така ситуація загрожує суттєвими втратами трудового потенціалу України, несе загрози для подальшого інноваційного та економічного розвитку держави, перспектив розбудови конкурентоспроможної економіки. При цьому міграційна політика держави запізнюється з адекватним реагуванням на виклики часу. Її механізми не є гнучкими та ефективними, оптимізація міграційних процесів гальмується нестачею превентивних заходів, відсутністю постійного моніторингу міграційних настроїв населення, вкрай обмеженим вивченням особливостей та специфіки мотивів міграційної поведінки в різних регіонах країни.

Нові реалії, передусім інтеграційні процеси, потребують перегляду підходів до формування теоретико-методологічних засад сучасної міграційної політики України, пошуку прийнятних шляхів регулювання міграційної поведінки людей з позицій урахування інтересів держави та її населення.

Невирішеність проблеми вдосконалення міграційної політики України на тлі низької соціальної відповідальності держави посилює міграційні ризики, ускладнює адаптацію ринку праці України до вимог конкурентного середовища, завдань євроінтеграції.

Незважаючи на значні теоретичні напрацювання в цьому напрямі, зростає потреба у поглибленому та всебічному вивченні можливостей удосконалення міграційної політики в системі інтеграційних процесів України. Актуальним завданням вітчизняної економічної науки є пошук нових методологічних підходів до розроблення гнучкої міграційної політики превентивного змісту, механізми якої дозволять оптимізувати міграційні процеси і сприятимуть вирішенню проблеми масового виїзду економічно активного населення за межі України.

Отже, немає сумнівів в тому, що тема дисертації Риндзак Ольги Тадеївни є актуальною, має високу прикладну та наукову значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота Риндзак О.Т. була виконана у відповідності з планами наукових досліджень ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», зокрема за темами: «Соціально-демографічний потенціал розвитку Карпатського регіону України» (номер державної реєстрації 0111U000706, 2011–2012 рр.), «Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів» (номер державної реєстрації 0112U000462, 2012–2014 рр.), «Соціально-економічна захищеність мігрантів: загальнонаціональний та регіональний вимір» (номер державної реєстрації 0113U000106, 2013–2015 рр.), «Соціокультурологічні наслідки міграційних процесів» (номер державної реєстрації 0114U004400, 2014 р.), «Соціокультурний розвиток регіонів в умовах поширення процесів вимушеної міграції» (номер державної реєстрації 0115U003681, 2015 р.), «Механізм регулювання міграції населення в умовах трансформації регіональних ринків праці» (номер державної реєстрації 0116U004032, 2016-2018 рр.), «Міграційна активність населення Карпатського регіону» (номер державної реєстрації – 0119U002010, 2019-2021 рр.), в процесі виконання яких автором досліджено мотивацію зовнішньої міграції населення, виявлено основні перешкоди інтеграції українських громадян за кордоном, розроблено інструментарій експертного опитування, програму та інструментарій для проведення соціологічного опитування, запропоновано методика оцінювання міграційного потенціалу, типізацію моделей політики інтеграції іммігрантів за класифікаційною ознакою концептуальних підходів до суті суспільства та місця людини в ньому, розвинуто теоретико-методологічні основи дослідження міграційної активності населення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Наукові положення, висновки та пропозиції, що знайшли відображення в дисертації Риндзак О.Т. повною мірою досліджені та обґрунтовані, про що свідчить структурна побудова та зміст роботи.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень дисертаційної роботи забезпечується: опрацюванням значного обсягу наукових джерел з проблематики міграційної політики, зайнятості, ринку праці, людського капіталу, мотивації міграційної поведінки, наукових публікацій, присвячених концепціям глобального міграційного менеджменту; застосуванням сучасних методів дослідження, використанням законодавчих і нормативних актів України, офіційних даних Державної служби статистики України, Державної міграційної служби України та інших державних структур, статистичних звітів ООН, Міжнародної організації з міграції, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, веб-ресурсів аналітичних та соціологічних центрів, «Eurostat»; апробацією наукових результатів, отриманих здобувачем, на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях; публікаціями за темою дисертації у фахових виданнях, зокрема у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз. Обробка даних в процесі дослідження здійснювалася за допомогою сучасних математичних методів.

Поставлена мета, що полягала в удосконаленні теоретико-методологічних засад дослідження міграційної політики, а також розробці практичних рекомендацій щодо її формування та реалізації в системі інтеграційних процесів України, є досягнутою.

Висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дослідження, є логічними і такими, що повною мірою відображають реалізацію поставленої мети та завдань дисертаційної роботи.

Все це дозволяє зробити висновок про високий ступінь обґрунтованості та достовірності отриманих наукових положень, висновків і рекомендацій, які впливають із результатів дослідження.

Дисертаційній роботі Риндзак О.Т. притаманні логічність структури, теоретично виважені докази та практична націленість отриманих результатів і висновків, що є науково обґрунтованими, характеризуються науковою новизною. Результати дослідження в узагальненому вигляді сформульовані у висновках до кожного з розділів (с. 120–122, с. 188–189, с. 268–270, с. 334–336, с. 403–404 дисертації) та відображено у загальних висновках дисертації, що виносяться на захист (с. 405–412 дисертації).

Здобувачці вдалося комплексно дослідити і поглибити теоретичні та методологічні засади формування й реалізації міграційної політики в системі інтеграційних процесів України, узагальнити та розвинути теоретичні положення щодо цілей, завдань, функцій міграційної політики, принципів її формування, інституційного забезпечення, механізмів забезпечення у контексті інтеграційних викликів сучасності (с. 58–60, с. 79–81, с. 131–136, с. 150, с. 170, с. 175–183 дисертації), проаналізувати сучасний стан міграційної політики України у вимірах трансформацій процесів міжнародної та внутрішньої міграції населення (с. 190–207, с. 238–268), запропонувати концепцію моніторингу міграційного потенціалу (с. 274–277, с. 284–287, с. 290–296, с. 303–304), здійснити діагностику ефектів зовнішньої міграції (с. 306–313, с. 318–319), розвинути теоретико-методологічні основи

дослідження міжпоколінних приватних трансфертів у системі аналізу об'єктів міграційної політики (с. 320–326, с. 331–333), визначити інтеграційні драйвери розвитку сучасної міграційної політики (с. 96–97, с. 351–355), розробити авторський підхід до розробки концептуальних основ формування та реалізації державної міграційної політики України (с. 363–371), обґрунтувати концепцію інгібування міграційних втрат людського потенціалу в системі превентивного міграційного менеджменту (с. 388–392, с. 395–398, с. 400–402).

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи Риндзак Ольги Тадеївни визначається сукупністю наукових положень, висновків і рекомендацій теоретико-методологічного, науково-методичного і практичного характеру, спрямованих на вдосконалення теоретико-методологічних засад дослідження міграційної політики в системі інтеграційних процесів України та започаткування нового наукового напрямку – превентивного міграційного менеджменту.

До найважливіших результатів даного наукового дослідження, які мають цінне значення для науки і практики, характеризуються науковою новизною зі статусом «вперше», можна віднести такі:

– розроблення концептуальних засад застосування превентивного міграційного менеджменту, які покладено в основу запобіжних заходів державної міграційної політики (с. 77–78, с. 356–357, с. 373–374) з виділенням блок-схеми її реалізації з можливостями оптимізації міграційних процесів завдяки оцінюванню та регулюванню ефектів від них через посилення позитивних наслідків та нівелювання негативних (реалізація принципу «міграція для загального блага» (с.375–377, с. 381–387)). Ця розробка створює необхідні передумови для якісних змін у змісті державної міграційної політики в Україні, оскільки зосереджує увагу на переході від реактивних до превентивних заходів в інтересах запобігання міграційним ризикам;

– обґрунтування концепції моніторингу міграційного потенціалу економічно активного населення (с. 274–277, с. 284–287, с. 290–292, с. 303–305), яка передбачає, що такий моніторинг має стати інформаційною основою розробки превентивних заходів міграційної політики, оскільки базується на використанні системи індикаторів, зокрема індексу «міграційних прагнень», що дозволяє виявляти різний ступінь прояву міграційних установок населення, здійснювати порівняльний аналіз динаміки величини міграційного потенціалу різних соціально-демографічних груп (або регіонів), визначати можливі ризики втрат людського потенціалу в межах певної території внаслідок підвищення міграційної активності населення. Реалізація на практиці зазначеної концепції відкриває нові можливості для подолання слабкості інформаційного забезпечення міграційної політики України та підвищення її дієвості;

– обґрунтування концептуального підходу до інгібування (уповільнення) міграційних втрат людського потенціалу на основі визначення шляхів

вирішення проблеми масової еміграції економічно активного населення з України, застосування низки спеціальних заходів-інгібіторів, що мають діяти у комплексі з заходами щодо поліпшення соціально-економічної і політичної ситуації в країні, активною освітньою, культурною й інформаційною політикою держави (с.388–402). Застосування цього підходу, що є оригінальним і, безперечно, новим дозволяє забезпечити: а) скорочення темпів еміграції (за рахунок пріоритетного залучення соціально-економічних чинників, а не адміністративних заходів); б) стимулювання зворотності зовнішньої міграції; в) активізацію внутрішньої міграції населення. Це сприятиме підвищенню ефективності міграційної політики та зменшенню негативних наслідків міграції.

Вважаю, що важливим підґрунтям вагомих творчих здобутків Риндзак О.Т стало отримання нових результатів, що збагачують теорію і методологію міграційної політики.

Йдеться, передусім, про розвиток дисертантом наукових уявлень про міграційну політику та методологію її дослідження, що дало змогу систематизувати еволюцію теоретичних підходів до вивчення міграційної політики, визначити відповідні сценарії її реалізації (с. 79–81), вдосконалити теоретико-методологічні основи дослідження міграційної політики з виокремленням інфлюативного, інструментального, інтерактивного підходів до її трактування (с. 58–60) запропонувати теоретичну модель міграційного процесу (с. 51–54) в якості основи розробки заходів превентивного міграційного менеджменту відповідно до конкретної стадії міграційного процесу, а також викласти системне бачення інтеграційних процесів з урахуванням їх основних видів та форм (с. 82–84, с. 86–88, с. 91, рис. 1.5).

Дисертантом поглиблено інституційний аналіз проблем формування та реалізації міграційної політики України (с. 150, с. 170, с. 174–177), що дозволило обґрунтувати зв'язок міграції, міграційної політики та інтеграційних процесів (с. 96–97, с. 373–374), розвинути та збагатити теоретичні положення щодо цілей, завдань, функцій міграційної політики, сфер її регулювання (с. 131–136, с. 365–369), удосконалити класифікацію моделей політики інтеграції мігрантів у соціумах-реципієнтах (с. 107–114).

Безперечно наукову цінність має запровадження авторського підходу до визначення ключових соціально-економічних проблем розвитку міграційної політики України. Такий підхід ґрунтується на застосуванні комплексу сучасних методів дослідження – статистичного, факторного аналізу (с. 213–215) логістичної регресії (с. 290–292), індексного методу (с. 283–287), моделювання (с. 52, с. 103, с. 135), соціологічного опитування (с. 224–231, с. 252–268, с. 278–282, с. 293–305), завдяки чому дисертанту вдалося не тільки глибше і багатоаспектно проаналізувати міграційну політику України у вимірах трансформацій процесів міжнародної та внутрішньої міграції населення, а й ідентифікувати фактори впливу та мотиваційні чинники зовнішньої міграції економічно активного населення України, з'ясувати специфічні особливості внутрішньої міграції та вимушених переміщень населення в Україні, удосконалити інтеграційну парадигму розвитку

міграційної політики (с. 82–83, с. 86–88, с. 91).

Нові можливості для впровадження превентивного міграційного менеджменту додають вдосконалені авторкою науково-методичні підходи щодо діагностики ефектів зовнішньої міграції населення (с. 306–307), оцінювання міграційних втрат шляхом розрахунку втрат економічної активності та з урахуванням ймовірності зовнішньої трудової міграції (с. 312–313).

Науковий інтерес викликають також теоретико-методичні положення і результати, які розвивають та збагачують відомі наукові уявлення, підходи та розробки. Так, для підвищення ефективності міграційної політики авторка запропонувала концептуальні основи введення у міграційну політику функції стратегічного планування, функції запобігання міграційним втратам (с. 133–134), а також доповнила її принципом гнучкості (с. 131–132).

У дисертації набуло розвитку науково-методичне забезпечення інформаційної бази міграційної політики, що передбачає застосування статистичного аналізу факторів зовнішньої міграції (с. 213–215).

Новітній характер мають розроблені теоретико-методологічні основи дослідження міжпоколінних приватних трансфертів (с. 320–321, с. 325–333).

Вдосконаленню Концепції державної міграційної політики України сприятимуть запропоновані в дисертаційній роботі концептуальні основи формування та реалізації державної міграційної політики України (с. 363–371), що ґрунтуються на авторському формулюванні засадничих принципів, мети, пріоритетних цілей та завдань міграційної політики України. Особливість концептуального бачення автора полягає в урахуванні необхідності регулювання вимушених переміщень населення, а також сприяння внутрішнім та зовнішнім інтеграційним процесам.

Теоретичне і практичне значення висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Теоретична цінність результатів дослідження полягає у подальшому розвитку теоретико-методологічних положень щодо мети, пріоритетних цілей та завдань міграційної політики, вдосконаленні науково-методичного забезпечення її інформаційної бази, системи діагностики міграційних процесів на засадах інституційної теорії та концепції інгібування міграційних втрат.

Практичне значення дослідження бачимо передусім в тім, що його основні положення, висновки та пропозиції слугують науково-методичним підґрунтям для впровадження превентивного міграційного менеджменту в Україні, здійснення обґрунтованого вибору можливостей керованого впливу на міграційну ситуацію завдяки розвитку методологічних засад оцінювання ефектів міграційних процесів та обґрунтування напрямів їх оптимізації з урахуванням системи впливових чинників на різних економічних рівнях.

Результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в роботі Риндзак Ольги Тадеївни, схвалено та прийнято до

практичного використання: Комітетом з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України (довідка № 04-37/13-65563 від 02.04.2014 р.); Державною службою зайнятості Міністерства соціальної політики України (центральної апарат) (довідка № ДЦ-02-8669/0/6-15 від 02.12.2015 р.); Комітетом Верховної Ради України з прав людини, національних меншин і міжнародних відносин (довідка № 03-81 від 23.12.2016 р.); Адміністрацією Президента України (довідка № 41 від 26.03.2019 р.); Міністерством соціальної політики України (довідка № 47 від 04.04.2019 р.); Департаментом економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості Львівської облдержадміністрації (довідка № 2-11-3839 від 30.10.2013 р.); Головним управлінням Державної міграційної служби України у Львівській області (довідка № 21281 від 30.10.2013 р.); Департаментом соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 01-929 від 03.12.2014 р., довідка № 15-11225 від 24.12.2015 р.); Львівським обласним центром зайнятості (довідка № 02-4876/0-16 від 23.12.2016 р.); Львівським міським центром зайнятості (довідка № 01/5206 від 20.12.2017 р.), Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 1-10-4398 від 14.12.2017 р.).

Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам

Дисертація має загальноприйнятну структуру, яка відповідає вимогам, що висуваються до докторських дисертацій. Автореферат підготовлений згідно з вимогами до змісту, структури та стилю викладення і відображає основні наукові результати, які одержані в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації дисертаційної роботи.

Аналіз дисертації та автореферату дозволяє зробити висновок щодо ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації, їх відповідності паспорту спеціальності 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Найважливіші теоретичні і практичні здобутки автора викладені у 74 наукових працях, загальним обсягом 89,15 д.а., з яких особисто автору належить 55,02 д.а. Серед опублікованих праць Риндзак Ольги Тадеївни є одноосібна монографія, 10 колективних монографій, 6 статей у періодичних наукових виданнях інших держав, 20 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 29 публікацій за матеріалами конференцій та 8 публікацій в інших наукових виданнях. Ці публікації повною мірою відображають основні наукові результати дисертації.

Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідають нормативним вимогам щодо публікації основного змісту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

Основні положення й результати дисертаційної роботи, висновки і рекомендації підтверджено їх широкою апробацією і схваленням на 29 науково-практичних конференціях різного рівня.

Дисертація та автореферат написані державною мовою, грамотно, науковим стилем. Наукові терміни, що вживаються у дослідженні, є загальноновизнаними. Викладення завдань та результатів досліджень, положень наукової новизни, висновків і рекомендацій є доступним для сприйняття, логічним та добре структурованим. Текстовий матеріал проілюстровано достатньою кількістю таблиць, рисунків, формул і додатків, які повною мірою розкривають суть дисертації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Риндзак Ольги Тадеївни, вважаємо за необхідне висловити критичні зауваження, вказати на окремі недоліки та дискусійні положення.

1. На с. 60 дисертації здобувачка навела авторське визначення поняття «державна міграційна політика», що є вагомим теоретико-методичним аспектом дослідження. Поряд з тим, у параграфі. 1.1 ставилося завдання обґрунтувати концептуальний зміст поняття «міграційна політика» та її понятійно-методологічне забезпечення, що включає не лише діяльність органів влади, а й інших суспільних суб'єктів. Тому визначення міграційної політики слід було представити дещо ширше.

2. На рис. 1.4 (с. 86 рукопису) наведено просторові рівні міжнародної економічної інтеграції, проте деякі з них недостатньою мірою знайшли своє відображення у наступних структурних частинах роботи. Зокрема, йдеться про мікро- та мезоекономічний рівні.

3. У параграфі 3.2 дисертації представлено регресійну модель впливу економічних факторів на рівень вибуття населення (с.213–215). Її побудовано на основі аналізу окремих статистичних показників за регіонами України. На наш погляд, робота набула б ще більшого прикладного значення, якби аналіз факторів за окремими регіонами було доповнено порівняльним аналізом України з іншими країнами. Доцільно було б до розрахунків включити індикатори Міжнародного індексу якості життя. Це дозволило б ідентифікувати більш конкретні причини міграції населення з-поміж окремих країн, наприклад країн-членів Європейського Союзу.

4. У параграфі 5.2 представлено концептуальні основи формування та реалізації державної міграційної політики України. Очевидно, що концептуальні основи логічніше було б розмістити у першому чи другому розділі дисертації, або ж у п'ятому розділі представити матеріал у вигляді нової концепції чи стратегії державної міграційної політики.

5. З нашої точки зору, результати дослідження мали б більш вагоме теоретичне і практичне значення, якби містили рекомендації щодо формування та реалізації державної міграційної політики з урахуванням міграції різних верств та категорій населення, умов (проблемних аспектів)

зовнішньої трудової міграції в різних країнах, міграційної ситуації (та її векторів) у різних частинах (регіонах) України.

6. Проблема міграції (особливо – зовнішньої трудової) значною мірою зумовлена проблемами національного ринку праці – трудонадлишковою кон'юнктурою, обмеженістю робочих місць з належним рівнем оплати праці, низьким рівнем доходів населення тощо. Ці питання частково висвітлюються у параграфі 5.4 (с. 390–397), однак слід було повніше і більш чітко представити рекомендації щодо удосконалення державної політики ринку праці, стимулювання праці, розвитку малого та середнього підприємництва.

7. Схема на рис. 5.3 «Міграційна політика в системі інтеграційних процесів України» набула б більшої змістовності і методологічної цінності, якби була наведена деталізація важелів впливу на міграційні процеси з метою максимізації позитивних ефектів від міграції.

Водночас, наведені дискусійні положення і недоліки не зменшують цінності виконаної дисертаційної роботи, її позитивної оцінки як ґрунтового дослідження в економічній науці, що вирішує важливу проблему теоретичного і прикладного значення.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Риндзак Ольги Тадеївни на тему «Міграційна політика в системі інтеграційних процесів України» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, які полягають в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення міграційної політики та розробленні прикладних напрямів її формування та реалізації в системі інтеграційних процесів України.

Тема та зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Дослідження виконано автором самостійно на високому теоретико-методологічному рівні. Основні положення та отримані наукові результати висвітлено у публікаціях автора.

Дисертація має вагомое наукове та практичне значення, належним чином структурована, порядок викладення матеріалу відображає послідовність проведеного автором дослідження.

Автореферат дисертації ідентично відображає структуру і зміст роботи, основні положення, отримані наукові результати, сформульовані висновки і рекомендації та не містить інформації, що є відсутньою у дисертаційній роботі.

Висловлені зауваження не знижують теоретичну і прикладну значимість отриманих наукових результатів виконаного дослідження, мають рекомендаційний характер.

Враховуючи актуальність теми, наукову новизну дослідження, значимість отриманих результатів для науки і практики, відповідність

дисертаційної роботи вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджених Постановою КМУ від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), вважаю, що Риндзак Ольга Тадеївна, автор дисертаційної роботи «Міграційна політика в системі інтеграційних процесів України», заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки та підприємництва
Центральноукраїнського національного
технічного університету

М.В. Семикіна

Підпис д.е.н., професора М.В. Семикіної засвідчую:

Перший проректор
Центральноукраїнського
національного технічного
університету

В.М. Кропівний